

Külföldi és visszatérő külföldi terrorista harcosok versenye a társadalmi jelzőrendszerekkel

Rémai Dániel

Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Terrorrelhárítási Tanszék, Budapest, Magyarország
Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, Magyarország
E-mail: remai.daniel@uni-nke.hu

Beérkezett: 2023. február 4.; elfogadva: 2023. március 6.

Összefoglalás

Arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen hatása van a leendő külföldi terrorista harcosoknak és a visszatérőknek a társadalmi jelzőrendszerekre. A két területet a radikalizáció fogalma mentén kapcsoljuk össze. Bemutatjuk a társadalmi jelzőrendszerek tervezésének, kiépítésének és működtetésének gyakorlatát. Ezt követően megpróbálunk a releváns és aktuális szakirodalmi keret áttekintésével összefoglaló képet alkotni a visszatérő külföldi terrorista harcosokról, felfedve a jelenség mögött megbúvó kihívásokat és veszélyeket. A nemzetközi ajánlások áttekintésével választ keresünk a repatriáció és reintegráció legjobb gyakorlataira, amelyek alapján egyértelművé válik, hogy a jelzőrendszereknek jelentős szerepük lehet a vizsgált kihívás kezelésében. Azonban a hagyományos jelzőrendszerek helyett komplex társadalmi jelző-, deradikalizációs és reintegrációs rendszerekre van szükségünk.

Kulcsszavak: társadalmi jelzőrendszerek, külföldi harcosok, visszatérő harcosok, radikalizáció, terrorizmus

Foreign fighters and returning foreign terrorist fighters vs. social awareness systems

Dániel Rémai

National University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, Counter Terrorism Department, Budapest, Hungary
National University of Public Service, Doctoral School of Military Science Budapest, Hungary

Summary

Radicalization awareness of social systems and returning foreign fighters have been key elements of security discourse on international and national level for the past two decades. Complexity of these topics offer many opportunities and challenges. This study attempts to combine this two aspects and examine their relationship. As the difficulty of definition-making poses a fundamental problem, we attempt to define radicalization, social awareness systems, foreign fighters and the latest related concepts.

The main question is: what effect do foreign terrorist fighters and returnees have on social awareness systems? Radicalization connects both. The study highlights the main stages of radicalization process searching for a pattern that could be useful in understanding radicalization and planning, building and operating social awareness systems. The basic task of social awareness systems is to detect violent extremism and intervene to stop the process. At the same time, they are suitable for the prevention and detection of recruitment, but for this they must cooperate closely with the national intelligence services and intervention units of the social services. As a closing thought, the study provides a summary of returning foreign terrorist fighters, and a review of international recommendations regarding best practice for reintegration and repatriation. Social awareness systems are never perfect, but they are able to provide an adequate response to challenges at many points, as well as they are suitable for dealing with the problem of returnees.

To prevent a wave of foreign fighters in the future the social awareness systems must be strengthened. The accuracy of finding vulnerable groups must be improved and the tools to protect them must be developed. In order to effectively deal with security challenges posed by returning foreign terrorist fighters, applying a multi-agency model could be the answer. Overall social awareness systems can play a significant role in dealing with the complex problem of returning foreign terrorist fighters. However, instead of traditional social awareness systems, we need complex social awareness, de-radicalization and reintegration systems.

Keywords: social awareness systems, foreign fighters, returning foreign fighters, radicalization, terrorism

Problémafelvetés

Mind a társadalmi jelzőrendszerek, mind a külföldi harcosok az elmúlt két évtizedben meghatározó elemei voltak a globális és nemzeti biztonságról szóló diskurzusnak. Mindkét témakör szerteágazó és komplex, számos tudományterület irányából megközelíthetőek. Vizsgálatuk önmagában is számos lehetőséget és egyben kihívást nyújt, azonban jelen tanulmányban a két terület kapcsolatának vizsgálatára vállalkozunk. A kapcsolódási pontok azonosításának nehézségei mellett szembesülnünk kell egy másik, alapvető problémával, ami nem más, mint a definícióalkotás problémája.

Ahhoz, hogy vizsgálni tudjuk a társadalmi jelzőrendszerek és a külföldi harcosok kérdéskörének legfontosabb kapcsolódási pontjait és egymásra hatását, meg kell határozunk mindkét területet, azonosítanunk kell alapvetéseiket. Első lépésben meg kell találnunk a háttérben meghúzódó, közös biztonsági kihívást. A radikalizáció jelensége lesz az a kiindulási probléma, amely mindkét területre kiemelt hatást gyakorol. A radikalizáció kérdéskörén keresztül vizsgálva a társadalmi jelzőrendszereket és a külföldi harcosok jelenségét, felsejlenek majd azok az alapvető ismeretek és jellemzők, amelyekkel felvértezve be tudjuk azonosítani a lényegi kapcsolódási pontokat.

A következő oldalakon olyan kérdésekre keresünk választ, hogy a társadalmi jelzőrendszerek jelenlegi formájukban megfelelő támogatást nyújtanak-e az egyének számára a külföldi harcosvá válás megelőzésében, valamint alkalmasak-e a visszatérő harcosok problémakörének kezelésére? Nem árulunk el titkot, de azt fogjuk látni, hogy a gyakorlatban működő jelzőrendszerek számos ponton nem képesek megfelelő választ adni napjaink kihívásaira. Így jogosan merül fel a kérdés, hogy milyen irányba kellene fejlődni a jelzőrendszerek elméleti háttérének és gyakorlati megvalósításának? A tanulmány legfontosabb célja, hogy választ találjon erre a kérdésre.

Módszertani kérdések – a definícióalkotás nehézsége

Jogosan tűnhet úgy, hogy a modern kori biztonsági kihívások jelentős részének esetében a szakértők definíciós nehézségekkel küzdenek. Gyakori, hogy az első mondat, amellyel az olvasó egy-egy aktuális biztonsági kérdéssel foglalkozó alapvető szakirodalomban találkozik, vala-

hogy így szól: az adott jelenségnek nincs *univerzálisan* elfogadott definíciója. Ugyanakkor rögtön megtudhatja, hogy nemzetközi és nemzeti szinten is számos jogi, akadémiai és politikai definíció kering és kerül alkalmazásra. Ez azonban nem könnyíti meg a megértést, hiszen a definíciók számának növekedése nem feltétlenül áll egyenes arányban a vizsgált jelenség megértésével.

A probléma gyökere kettős: egyszerre rejlik a vizsgálni kívánt témakörök egyszerűségében és összetettségében. Vizsgálatunk tárgyai sok esetben könnyen felismerhető, egyszerűnek tűnő kérdéskörök, alaposabban megvizsgálva azonban számos réteggel, dimenzióval rendelkeznek, számos tudományterület mentén lehet vizsgálni őket, és számos biztonsági kérdéshez kapcsolódnak. Éppen ez a többrétegűség, ez a komplexitás az, amely miatt nem feltétlenül lehetséges a megfelelő, pontos és minden dimenziót feltáró definícióalkotás. Példaként vessünk egy pillantást a terrorizmus definiálásának problémájára! A terrorizmus jelensége és a terror- vagy terror jellegű cselekmények mint a jelenség manifesztálódásai végigkísérik az emberiség történelmét. Történelmi koronként és társadalmanként eltérő, hogy az adott közösség terrorizmusnak tekintett-e egy adott viselkedési formát vagy eseményt. Annak ellenére, hogy a modern korban tekintett terrorizmusnak is legalább már másfél évszázada elszüneteltünk (*Rapoport 2022*), nincs olyan univerzális definíciónk, amely pontosan le tudná írni a jelenséget. Találhatunk azonban számos különböző perspektívából és indítatásból készült nemzetközi, nemzeti vagy akár szervezeti definíciót. Az Oxford Dictionary meghatározása szerint a terrorizmus nem más, mint az erőszak vagy az erőszakkal való fenyegetés kiszámított alkalmazása félelemkeltés céljából általában politikai, vallási vagy ideológiai célok elérése érdekében (*Oxford Dictionary*). Ez azonban korántsem egy kiforrott és kerek definíció. A definíciós vita régóta része a terrorizmusról szóló nemzetközi diskurzusnak (*General Assembly of the United Nations 1994*), amelynek háttérében *Schmid (2013: 17)* szerint a jelenség komplexitása áll. *Krumwiede (2005: 70)* a komplexitás forrását a terrorizmus számtalan manifesztálódási formájában és az egyes összetevők eltérő súlyában látja.

Összességében, annak ellenére, hogy nem tudunk univerzális, akadémiai definíciót felvonultatni, ismerjük és felismerjük a terrorizmust mint jelenséget, és körül tudjuk írni. A definícióalkotási kísérletek és viták pedig hozzásegítenek minket a mélyebb megértéshez. Annak érdekében, hogy a problémafelvetésben említett kérdésekre

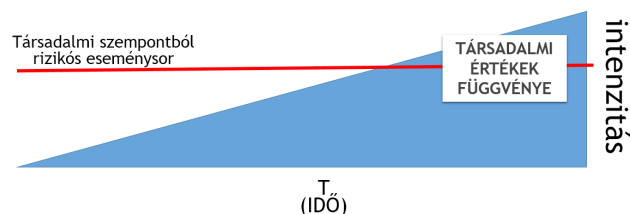
választ tudjunk adni, meg kell próbálnunk feltárni a társadalmi jelzőrendszerek, valamint a külföldi harcosok fogalmának definíciós kereteit, és azonosítanunk kell a közös jellemzőket. A választott módszer azzal a veszéllyel jár, hogy elveszítjük a számunkra releváns fókuszpontokat. Ezért a tanulmány készítése során számos lehatárolást fogunk tenni. Az egyik első ilyen lehatárolás a források felhasználására vonatkozik. Mindkét kérdéskör kapcsán nehezíti az elméleti kutatásokat a rendelkezésre álló források jelentős száma és azok megbízhatóságának kérdésessége. A társadalmi jelzőrendszerek esetében végtelen számú esettanulmány, ajánlás és útmutató látott napvilágot az elmúlt években, amelyek egyrészt specifikusan koncentrálnak egy adott nemzet társadalmi jelzőrendszerében tapasztalt kérdésekre, de nem feltétlenül irányadóak és alkalmazhatóak más társadalmak esetében. Éppen ezért a társadalmi jelzőrendszerek témakörének vizsgálatakor alapvető forrásoknak tekinthetjük a nemzetközi megvalósítási ajánlásokat és az egyes nemzeti akcióterveket, míg a nemzeti útmutatók szintjére csak utalunk, de általános következtetéseket nem vonunk le belőlük. Az idegen harcosok kérdéskörének vizsgálata kapcsán az Iszlám Államhoz csatlakozó külföldi harcosok jelentős száma volt az az indikátor, amely a rendelkezésre álló források számát megnövelte az elmúlt évtizedben. A források egy része azonban csak vélemény vagy feltételezés egy jelenleg is zajló biztonsági kihívás kezelésére. Éppen ezért az általános következtetések megállapításakor körültekintően kell eljárunk, és törekedni fogunk arra, hogy olyan forrásanyagokat használjunk, amelyek valamilyen módon – például olyan, a kérdésben illetékes nemzetközi szervezetek, mint a Radicalization Awareness Network (RAN) által – validáltak.

A közös pont, amely egyben minden probléma forrása: a radikalizáció

A társadalmi jelzőrendszer elnevezés önmagában félrevezető lehet, mert egy adott funkcióra helyezi a hangsúlyt, de alapvetően ezek a társadalom több szintjén és számtalan funkcióval megjelenő, eltérő felépítésű, rendeltetésű és működésű architektúrák. A modern társadalmi jelzőrendszerek szükségességét egy nagyon egyszerű jelenség hívta életre: a nagyszámú embertömeg együttélése, amelyből a biztonság fenntartása érdekében szükséges kiszűrni azokat, akik a *radikalizálódás* útjára lépnek. Tekinthetnénk erre a problémára úgy, mint kizárólag a rendvédelmi vagy nemzetbiztonsági szervezetrendszer feladatára, de a radikalizáció jelenségének időbeli lefolyása és intenzitásának változása miatt ez hibás megközelítés lenne. Alapvetően elmondható, hogy az állami felderítő és elhárító szervek kapacitása a világ minden országában véges, ezért nem várható, hogy a radikalizáció korai fázisában „beavatkozzanak”. Emellett a radikalizáció különböző szintjein eltérő metódusok segíthetnek az egyéneknek a problémákkal való megküzdésben, a deradikalizációs folyamatban.

A tanulmány keretei között nem célunk a radikalizáció jelenségének részletes taglalása, de szükséges az alapvetések áttekintése. A helyzetünket ismét nem könnyíti meg, hogy a radikalizációnak sincs egy univerzális definíciója, hanem számos nemzetközi, nemzeti vagy regionális szinten elfogadott értelmezést találunk (UNODC – „Radicalization” and „violent extremism”). A pszichológia tudományterületéről megközelítve a radikalizáció kognitív folyamat, amelynek során egy egyén vagy egy csoport egyre szélsőségesebb politikai, társadalmi vagy vallási nézeteket fogad el (Kruglanski et al. 2014). Ez a folyamat önmagában még nem feltétlenül jelent problémát a közösségi együttélés szempontjából, de akkor már igen, ha a radikális eszmék követői úgy érzik, hogy elgondolásaiknak csak erőszakos cselekmények végrehajtásával vagy a fennálló társadalmi rend megzavarásával szerezhetnek érvényt.

A radikalizáció folyamatát vizsgálva láthatjuk, hogy egyenként eltérő sebességgel zajlik le. Az egymást követő lépések sem feltétlen azonosak, azonban elmondható, hogy vannak egységes figyelmeztető jelek. Ezek a jelek meghatározzák a folyamat szakaszait, és ezáltal kapaszkodót nyújthatnak a társadalmi jelzőrendszerek vagy a biztonsági szervek számára. Ilyen jelek lehetnek például a megváltozott viselkedésminták, a családi vagy közösségi kapcsolatok átalakulása/gyengülése, radikális nézetek propagálása vagy bizonyos sztenderd nézetek elutasítása, társadalmi vagy vallási csoportok diszkriminálása.

1. ábra | A radikalizáció folyamata (saját szerkesztés)

Általában elmondható, hogy az idő előrehaladtával a radikalizációs folyamat erősödik, mértéke megnő. A folyamat szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy mikor érkezünk el a társadalmi szempontból rizikós eseménysorhoz? Azonban ez társadalmi értékek függvénye. Részben éppen ez nehezíti az egységes definícióalkotást (National Strategy on Countering Radicalization to Violence).

A radikalizáció mint pejoratív fogalom jelenik meg előttünk. Fontos azonban leszögezni, hogy a radikális változás, a radikalizálódás nem feltétlenül negatív jelenség, bár főleg ebben a kontextusban találkozunk vele. Eredeti jelentése szerint a fogalom a „gyökér/gyökerekhez való visszatérést” (Új magyar etimológiai szótár) hivatott leírni. A radikalizáció elleni fellépés nehézsége abban rejlik, hogy meg tudjuk-e állapítani, a változás mely

ponton válik társadalmi szempontból erőteljesen negatív irányúvá. Abban az esetben, ha a radikalizációs folyamat során elsajátított eszmék és gondolatok olyan irányúak, amelyek szembemennek a társadalmi status quóval, és azok erőszakos megváltoztatására irányulnak, már *radikális erőszakos szélsőségeségről* beszélhetünk. A választóvonalak nagyon vékonyak és nehezen azonosíthatóak. 2006-ban az Európai Bizottság úgy határozta meg a radikalizálódást, mint „[a] jelenség, amikor az emberek olyan véleményeket, nézeteket és eszméket fogadnak el, amelyek terrorcselekményekhez vezethetnek” (*Veldhuis–Staun 2009: 6*). Ahogy Schmid rávilágított, a Bizottság definíciója számos ponton homályos, túl tág. Valamint történelmileg nem igazolt, hogy a radikalizálódás manifesztálódása minden esetben terrorizmushoz vezethet, hiszen eltérő konfliktusformák is megjelentek az idők során (*Schmid 2013: 12*). A Bizottság definíciója azonban pontosan rávilágít arra, hogy 2001. szeptember 11. után a radikalizálódás alapvetően a terrorizmussal – annak is a mainstream, aktuális formáival – összefüggő kérdésekkel került összevonásra mind a közbeszéd, mind a politikai döntéshozatal szintjén.

A radikalizáció fogalmának és a terrorizmus jelenségének ilyen szoros együtt járása okán nem meglepő, hogy számos nemzet társadalmi jelzőrendszerének alapdokumentumában a radikalizáció definíciója kéz a kézben jár a terrorizmussal. Például Dániában a radikalizációt egy olyan folyamatként írják le, amely során „az ember egyre nagyobb mértékben elfogadja a nem demokratikus vagy erőszakos eszközök, köztük a terrorizmus használatát egy meghatározott politikai/ideológiai cél elérése érdekében” (*Preventing and countering extremism and radicalisation – National Action Plan 2016*). Általában megállapítható, hogy a nemzeti definíciók központjában az egyén áll – ritkább esetben az egyén és a csoport –, aki egy folyamat során valamilyen szélsőséges álláspontot vesz fel, és szembehelyezkedik a többségi társadalom normáival, szokásaival, a valósággal, amelyben a többségi társadalom létezik (*Rémai 2020a*). Érdemes kiemelni a norvég társadalmi jelzőrendszer által alkalmazott definíciót, amely szerint „egy fokozatos kognitív folyamat során az alany elmozdul a valóság egyoldalú felfogása felé, ahol nincs helye alternatív perspektíváknak” (*Action Plan Against Radicalisation and Violent Extremism 2016*). Schmid a korábban már említett tanulmányában hihetetlen részletességgel járja körül a radikalizáció és a kapcsolódó fogalmak definiálási problémáit felvonultatva a legfrissebb nemzeti, nemzetközi döntéshozói álláspontokat és az akadémiai kutatások kiemelt eredményeit (*Schmid 2013*). Utóbbiak közül kiemelkedik a Baehr által megfogalmazott definíció, amely szerint a „radikalizálódás egy olyan egyéni folyamat, amely során külső szereplők hatására [az egyénben] szocializációs változások következnek be, új [...] ideák és nézetek befogadására kerül sor. Felvértezzük ezekkel a gondolatokkal és nézetekkel az érintett személy a társadalmi rend gyökeres megváltoztatására törekszik. Ha az ideák és nézetek szél-

sőséges ideológiákat is magukba foglalnak, akkor ezeket [az egyének] akár az erőszak, a terrorizmus eszközeivel is igyekeznek elérni. A lényeg, hogy a radikalizáció szocializációs folyamatot feltételez, amely során az egyének rövidebb vagy hosszabb időn keresztül »örökbe fogadnak« olyan politikai eszméket és nézeteket, amelyek legitimitásának eléréséhez – szélsőséges esetben – nem zárkoznak el a politikai erőszaktól” (*Schmid 2013: 19*).

Összességében a radikalizáció az egyént vagy egyének csoportját érintő szélsőséges szocializációs folyamat. A radikalizáció (1) megelőzése, (2) detektálása, (3) kezelése és egy bizonyos ponton túl (4) visszafordítása, azaz a deradikalizálás egy olyan feladatsor, amely össztársadalmi érdeket szolgál. Éppen ezért, a jelenség hatékony kezelése érdekében – a hagyományos rendvédelmi és nemzetbiztonsági intézményrendszeren túl – szükséges egyéb szervezeti formák állami kiépítése, ezek egyike például a társadalmi jelzőrendszer.

Társadalmi jelzőrendszerek

A radikalizáció definíciójának elemzése során láthattuk, hogy milyen komplex jeliséggel van dolgunk. A sokrétűségből fakadóan nem egyértelmű, hogy egy társadalmi jelzőrendszernek minek is kell lennie pontosan, és hogyan kell működnie? A 2001. szeptember 11-i terror támadás utáni éra magával hozta a terrorizmus elleni globális fellépés korát (*Smith 2012*). A nyugati társadalmakban a biztonságtudatosság és a társadalmi jelzőrendszerek kiemelt eszközei lettek a terrorellenes fellépésnek.

A jelzőrendszerekkel kapcsolatos nemzeti stratégiák és kapcsolódó dokumentumok könnyen hozzáférhetőek. Ennek három oka van: (1) egyrészt a globális információmegosztás fellendülése miatt a nemzeti akciótervek nagy része nyilvánossá vált, (2) másrészt megszámlálhatatlan nemzetközi szervezet, kutatóműhely és szervezet foglalkozik a kérdéssel, hogy javítsa a radikalizáció elleni fellépés hatékonyságát, (3) nem utolsósorban pedig a dokumentumok nyilvános elérhetősége és transzparenciája növeli a jelzőrendszerekbe vetett társadalmi bizalmat, amely – mint látni fogjuk – az egyik alapja egy jelzőrendszer hatékony működtetésének.

A társadalmi jelzőrendszerek szervezéséről a legpontosabb modellt a Global Counter-Terrorism Forum (*GCTF*) által 2011-ben életre hívott Hedayah nevű szervezet nyújtja azáltal, hogy közreadta az „*Útmutató és példák az erőszakos extrémizmus elleni küzdelemről szóló nemzeti stratégiákhoz*” (2016) című kiadványát. A dokumentum felvázolja egy társadalmi jelzőrendszer (1) tervezésének, (2) kiépítésének és (3) működtetésének pontos menetrendjét és gyakorlatát. A Hedayah (1) a kutatás, (2) a tervezés és (3) a felülvizsgálat három pillérének ciklikus váltakoztatásán keresztül javasolja egy ilyen szervezetrendszer megvalósítását. A pillérek tartalmát és az elvégzendő feladatokat összesen 14 fő lépés foglalja össze (*Hedayah 2016*). Ezek a lépések elvezetnek egy hatékony nemzeti radikalizációellenes akcióterv létrehozá-

sához és a hozzá kapcsolódó szervezetrendszer felépítéséhez. A Hedayah által kiadott dokumentum szintetizálja a társadalmi jelzőrendszerek elméletét, a korábbi nemzeti példák gyakorlatát. Az összegyűjtött ismeretek és a közzétett alapelvek az elmúlt években számos, már működő társadalmi jelzőrendszer újragondolásában megjelentek.

Minden nemzeti társadalmi jelzőrendszer egyedi és speciális, de léteznek olyan alapvetések, amelyek nélkül egy rendszer sem tudna hatékonyan működni. Szinte axiómának tekinthető, hogy (1) csak egy széles társadalmi alapokon nyugvó jelzőrendszerrel lehet hatékonyan fellépni a modern kori radikalizációs folyamatokkal szemben. Egy ilyen rendszer (2) létrehozása alapvetően állami feladat, és állami elköteleződésre van szükség hozzá. (3) Az adott állam hívja életre a jelzőrendszer létrehozásával, üzemeltetésével és folyamatos felülvizsgálásával foglalkozó szervezetet, amely (4a) betagozódik az adott nemzet államigazgatási és rendvédelmi hierarchiájába, (4b) ugyanakkor kellően független ahhoz, hogy a társadalom lehető legszélesebb körét megszólítsa. (5) A radikalizáció elleni harc elmúlt évtizedeinek alapvető tanulsága, hogy az állam és az ezzel a feladattal megbízott állami szerv vagy szervezetrendszer önmagában nem képes hatékonyan fellépni a jelenséggel szemben, hanem mindenképpen szüksége van egy komplex, össztársadalmi együttműködésre, amely során (6) kialakulnak formális vagy informális intézmények és a kommunikációs csatornák. (7) Fontos kiemelni, hogy a társadalmi jelzőrendszerek nem helyettesíthetik a hivatásos rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervezetek munkáját, hanem támogatják azt. (8) Általánosan elfogadott nézet, hogy a radikalizáció elleni fellépés során az államnak és a nem állami szereplőknek országos, regionális és helyi szinten kell együttműködniük. (9) A nemzeti szintnél magasabb szintű jelzőrendszer létrehozása kulturális és nyelvi problémák miatt nehézkes, ezért nemzetközi szinten (10) az információcsere erősítése a legfontosabb feladat, amellyel növelhető a szélsőséges radikalizáció elleni fellépés hatékonysága. (11) A komplex, magasabb szintű nemzeti jelzőrendszerek nemcsak a detektálást segítik elő, hanem ehhez kapcsolódóan aktívan bekapcsolódnak a megelőzési, biztonság tudatosítási edukációba, és a másik oldalon végrehajtják vagy támogatják az egyéni radikalizációs folyamatokat. „Összességében a modern társadalmi jelző- és megelőző rendszerek érzékeny architektúrák, amelyeknek a résztvevők széles körére, az együttműködésre, a feladatok megosztására és a legfőképpen a kölcsönös bizalomra kell épülniük.” (Rémai 2020a: 218)

A jelzőrendszerek általános elmélete mellett érdemes kitékinteni a brit jelzőrendszer működésére, amely számos szempontból a legjobb gyakorlatnak tekinthető. A jelzőrendszer több mint húsz éve működik különböző formákban, amely lehetőséget biztosított a folyamatos fejlesztésre, a tapasztalatok feldolgozására és az együttműködések elmélyítésére. A brit modell a brit terrorelle-

nes stratégia egyik kicsi, de annál fontosabb pillére (CONTEST 2018). A koncepció egyik legfontosabb alapelve, hogy a felmerülő problémákat helyi szinten, a helyi szervezetrendszer és a radikalizáció útjára lépett egyén környezetében elérhető források segítségével oldják meg. A kormányzati és a rendvédelmi szervek funkciója alapvetően koordináló, támogató, és csak a radikalizációs folyamat előrehaladott szintjén kerülnek bevonásra (Rémai 2020b). Az évek során a brit jelzőrendszer kiegészült megelőző (Prevent strategy 2011) és deradikalizációs elemekkel (Week 2021; Desistance and Disengagement Programme 2016), amelyek szorosan összefonódva támogatják a brit nemzeti terrorellelenséget.

A brit jelzőrendszer jelentős hozzáadott értéke, hogy nemcsak az általános működési elvek nyilvánosak, hanem számos részletes útmutató és javaslat is. Továbbá minden év tavaszán nyilvánosságra hozzák az elmúlt év részletes statisztikai adatait, amelyek alapján jól követhetően kirajzolódnak a trendek és vizsgálható a jelzőrendszer sérülékeny csoportokra történő hangolásának hatékonysága (Official Statistics - Individuals referred to and supported through the Prevent Programme 2021).

A számos nemzeti tapasztalat alapján elmondható, hogy vannak hatékony gyakorlatok, de a társadalmi és kulturális különbségek miatt nincs olyan univerzális metódus, amely alapján felépíthető egy rugalmas, ugyanakkor hatékony jelzőrendszer. Fontos kijelenteni, hogy „tökéletes” jelzőrendszert soha nem is leszünk képesek alkotni. Összességében a jelzőrendszerek létrehozása és üzemeltetésének legfontosabb feladata, hogy a lehető legnagyobb pontossággal beazonosítsa a szélsőséges radikalizáció szempontjából sérülékeny csoportokat és fellépjen az érdekükben. Ehhez egy jelzőrendszernek kellően (1) rugalmasnak, (2) a teljes társadalomra nézve reflektívnek és (3) széles, sokrétű alapokon nyugvónak kell lennie.

Idegen harcosok

Az elmúlt évtizedben kiemelt figyelmet kaptak az idegen harcosok és a visszatérő harcosok, valamint az általuk generált biztonsági kihívások. Ezek a kihívások – ha kisebb mértékben is – már korábban is léteztek és folyamatos feladat elé állították mind a rendvédelmi, mind a nemzetbiztonsági és terrorelhárító szervezeteket, mind a társadalmakat. De hol kapcsolódnak az idegen harcosok a társadalmi jelzőrendszerekhez? Erre a kérdésre akkor tudunk pontosan válaszolni, ha áttekintjük az idegen harcosok kérdéskörét.

A 2010-es évek elejétől a különböző terrrorszervezetekhez, különösen az Iszlám Államhoz csatlakozó külföldi harcosok nagy száma ráirányította a figyelmet a problémára. Hajlamosak vagyunk Európára és a nyugati társadalmakra fókuszálni a külföldi és a visszatérő harcosok kapcsán, de a RAN hálózat és az UNODC becslései szerint 2017-ig körülbelül 42 000 külföldi több mint 120 országból csatlakozott az Iszlám Államhoz, az al-

Nuszrah Fronthoz és az al-Kaidához. Ebből körülbelül 5000 fő származott Európából (*UNODC – Foreign Terrorist Fighters*). A legtöbben a 2013–2015 közötti időszakban indultak útnak és az Iszlám Állam gyengülése és végül összeomlása, azaz 2016–2017 után a csatlakozók száma jelentősen lecsökkent (*Ragab 2018*).

Alapvetően megkülönböztetjük a (1) zsoldos, a (2) külföldi önkéntes és a (3) külföldi harcos / külföldi „terrorista” harcos fogalmát (*Mehra–Thorley 2022*). „A zsoldos [...] veszélyes és felesleges; aki zsoldosok fegyverére alapozza uralmának biztonságát, nem lehet annak soha nyugalma [...]. Ennek oka, hogy csak az a kis fizetség vonzza őket a harcmezőre, nem érzelem vagy más hathatós ok, ez meg nem elég, hogy érted készek legyenek meghalni.” (*Machiavelli 1532*) Machiavelli gondolatai rávilágítanak a legfontosabb különbségre a zsoldosok és az általunk vizsgált idegen harcosok között, ez pedig nem más, mint az érzelem és az elköteleződés. Ahogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának 44/43. határozata is említi: a zsoldos alapvetően egyéni haszonszerzés céljából vesz részt egy adott konfliktusban (*A/RES/44/34 1989*). Ezzel szemben a terrorszervezethez csatlakozók esetében a legfontosabb indikátor az elköteleződés. A hit abban, hogy ha kell, erőszak alkalmazásával is, de egy az általuk ismert és megélt társadalmi normáktól eltérő rendszerrel szakítva létrehozzák a saját, idealizált társadalmukat.

Mielőtt továbbhaladunk a jelenség vizsgálatában, három megjegyzést kell tennünk. (1) A tanulmány a továbbiakban főleg a külföldi harcos / külföldi „terrorista” harcosnak nevezett kategóriára fog koncentrálni, és azon belül is a 2010 utáni időszakban a szélsőséges iszlám terrorszervezetekhez csatlakozókhöz. Ugyanakkor a társadalmi jelzőrendszerek szempontjából nem lehet figyelmen kívül hagyni a fent említett további két kategória létezését sem. (2) Az idegen harcosok tekintetében számos elfogadott terminológia és elnevezés létezik. A továbbiakban használni fogjuk az idegen harcos (*foreign fighter*) kifejezést azokra, akik a fenti definíció szerint az első és a második kategóriába tartoznak, míg a külföldi terrorista harcos megnevezést (*foreign terrorist fighter – FTF*) a terrorszervezetekhez csatlakozókra. A megnevezés kiegészül a visszatérő előtaggal (*returning foreign fighter/returning foreign terrorist*) azok esetében, akik valamilyen okból eredeti származási országukba szeretnének visszatelepülni. (3) Ahogy többek között Schmid is rávilágít, nemcsak a tényleges harcolók jelentenek kihívást, hanem azok a terrorszervezethez csatlakozó külföldiek, akik támogató és/vagy logisztikai funkciókat látnak el (*Schmid 2015*). Az Iszlám Állam esetében találkozunk például nagy számban azokkal a fiatal, Nyugat-Európából származó lányokkal, akik nem harcosként, hanem alapvetően „feleségként” csatlakoztak a terrorszervezethez és a mindennapokban számos támogató funkciót láttak el. „A visszatérők női tagjait általában passzív félként szokták megemlíteni, akiket férjük erőszakkal kényszerített a kiutazásra vagy a terrorpropaganda hatására

önként mentek a Közel-Keletre, ahol valamelyik harcos feleségei lettek. Ugyanakkor [...] tény, hogy ezek a fiatal nők nem csupán elszennvedői az ISIS tevékenységének, hanem aktív szerepet tölthettek be a Kalifátus működésében.” (*Rémai 2020b*) A továbbiakban – az egyszerűség érdekében – az általunk alkalmazott terminológia a külföldi terrorista harcosra magában foglalja mind a harcoló, mind a nem harcoló, azaz támogató egyének körét, és külön jelezzük, ha valamilyen okból az egyik alcsoport kerül kiemelésre.

David Malet ezer év történelmének elemzése során igyekszik meghatározni a külföldi harcosok szerepét és jelentőségét egy-egy konfliktusban (*Malet 2013*). Munkája alapján látható, hogy a jelenség nem új keletű, valamint nem köthető szorosan és egyértelműen egy-egy vallási, politikai vagy ideológiai irányzathoz. Donelly és társai tanulmányukban (*Donelly–Sanderson–Fellman 2017*) részletesen vizsgálták a radikális iszlámhoz kapcsolódó idegen harcosok kérdését egészen az 1979-es afganisztáni konfliktustól az Iszlám Államig. Bár tanulmányuk a külföldi harcosok egy speciális csoportjára koncentrálnak, de számos fontos és előremutató megállapítást tesz a motiváció, a propaganda és a visszatérés kérdése kapcsán. Donelly és társai szerint az Iszlám Államhoz való csatlakozás más modellt követ, mint az általuk vizsgált korábbi konfliktusok esetében látható. Kiemelt szerepe volt a propagandának, amely felülmúlta a korábbi konfliktusok esetében tetten érhető toborzási módszereket: „A kifinomult propaganda elbűvölő életet ábrázolt a kalifátusban, felfestette a hősiességet az ellenség ellen és megragadta a veszélyeztetett [sérülékeny] egyének képzeletét világszerte.” (*Donelly–Sanderson–Fellman 2017: 26*) A Donelly és társai által vizsgált konfliktusok esetében a motivációk egyénenként és társadalmanként is jelentős variabilitást mutatnak, de közös pontként figyelhető meg, hogy „ezek az önkéntesek igyekeznek megvédeni testvéreiket egy csoporttal szemben, amelyet a hitetlenek csoportjaként írnak le, legyenek ezek akár síita csoportok, akár nyugati kormányok, akár elnyomó helyi rezsimek” (*Donelly–Sanderson–Fellman 2017: 30*). A konfliktusokhoz csatlakozó külföldi harcosok beilleszkedése egy nehéz egyéni folyamat, hiszen kiszakadva az alapvető társadalmi közegből idegen terepen és helyzetekben kell helytállniuk, ugyanakkor éppen ebből fakadhat az a bizonyítási vágy, amely például az Iszlám Állam esetében számos esetben a hierarchián belül gyorsan és magasra emelt külföldi terrorista harcosokat.

Számos tanulmány foglalkozott az elmúlt években azal, hogy mintázatokat találjon az Iszlám Államhoz csatlakozó külföldi terrorista harcosok háttérében. Benmelech és Klor makroszinten vizsgálta a jelenséget, és megállapították, hogy az adott kibocsátó ország gazdasági vagy politikai adottságai nem jelennek meg indikátorként (*Benmelech–Klor 2017*). Ugyanakkor azt találták, hogy a kibocsátó országok között sokkal nagyobb mértékben jelennek meg azok a nyugati országok, ahol a társadalom homogenitása nem teszi lehetővé az integrá-

ciót a második vagy harmadik generációs bevándorlók, illetve a társadalomba valamiért beilleszkedni képtelen egyének számára. A Soufan Center egy korai elemzése szerint „[...] a tipikus életkor 18–29 év között volt azok körében, akikről ismert, hogy Szíriába mentek, vagy akik külföldi harcosnak vallották magukat. [...] az átlagéletkor fiatalabb, mint a korábbi afgán »dzsihádban«, ahol a tipikus külföldi önkéntes 25–35 éves volt. A 2000-es évek közepe óta megfigyelhető az a tendencia, hogy a szélsőségesek egyre fiatalabbak” (Barrett at al. 2014: 11). Dawson (2021) egy friss tanulmányában átfogóan vizsgálta a Szíriába és Irakba távozott európai harcosok elérhető adatait, és az átlagéletkort 21 évben állapította meg. Dawson elemzése egyedülálló, hiszen a feldolgozott adatmennyiség által a korábbi sejtésektől jelentős mértékben elmozdultunk a „határozottabb következtetések felé. [Ugyanakkor a] társadalmi-gazdasági marginalizációt, a múltbeli bűnözés pontos szerepét és a dzsihadisták radikalizálódását előidéző vallásosságot továbbra is számos megválaszolatlan kérdés övezi.” (Dawson 2021: 45) A jelenség mögött rejlő valós motivációs tényezők részletes feltárásában a visszatérőkkel folytatott személyes interjúk nyújthatnának segítséget és lendíté- nek előre a kutatásokat.

Az Iszlám Államhoz csatlakozók nagy száma alapján azt gondolhatnánk, hogy a nemzetközi és nemzeti politikai aktorok, rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervek valamilyen mulasztást követtek el a 2010-es évek első felében, de ez a feltételezés nem állja meg a helyét. Való igaz, hogy bizonyos esetekben történtek hibák. Például, amikor az angol társadalmi jelzőrendszer a korábbi tapasztalatok alapján a 2010-es évek elején a fiatal muszlim férfiak radikalizációjára kezdett erőteljesen fókuszálni, és így nem fordított megfelelő figyelmet a fiatal muszlim nők radikalizációjára, akik nagy számban csatlakoztak az Iszlám Államhoz. Jelen tanulmány keretei között nincs lehetőség Shamima Begum történetének részletes bemutatására, de alapvetően az Iszlám Államhoz csatlakozó tinédzser története a tökéletes esettanulmány a külföldi terrorista harcosok és visszatérésük szinte összes problematikájára (Baker 2023).

A biztonsági kihívás mértékét és a nemzetközi és nemzeti aktorok elkötelezettségét a terrorista szervezetekhez csatlakozók kérdésének kezelésében jól mutatja, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa már 2014-ben elfogadta a 2178 határozatot (Resolution 2178 2014). Az állásfoglalás felszólította a tagállamokat, hogy számos módon – különösen igazságszolgáltatási reformokkal – fokozzák az idegen harcosokkal szembeni nemzeti fellépést. Kiemelt javaslatként jelent meg az utazás és a toborzás kérdésének szankcionálása, a megelőző és felderítő tevékenység fokozása. A 2010-es évek első felében mind a nemzetközi szervezetek, mind a nemzeti kormányok a kiutazás ellehetetlenítését látták az egyik legjobb stratégiának. Ehhez azonban nemcsak a nemzeti törvényi szabályozások megváltoztatására volt szükség, hanem a nemzetközi információcsere fokozására is. A kérdés glo-

bális jelentőségét mutatja, hogy az Egyesült Államok Képviselőházának Belbiztonsági Bizottsága által készített 2015-ös jelentés az idegen harcosok utazása kapcsán külön fejezetet szentelt a nemzetközi információcsere fontosságának (Final report of the task force on combating terrorist and... 2015).

Összességében elmondható, hogy a 2010-es évek közepén megindult egy globális együttműködés a külföldi terrorista harcosok jelenségének visszaszorítására. A Daesh elleni Globális Koalíció 2014 szeptemberében alakult, azzal a céllal, hogy a koalíció 85 tagja együttesen lépjen fel az Iszlám Állam ellen minden lehetséges területen. A Globális Koalíció külön Külföldi Terrorista Harcosokkal foglalkozó munkacsoportot hozott létre, „amelyet Hollandia, Törökország és az Egyesült Államok vezet, együttműködik a koalíciós partnerekkel az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2014 szeptemberében elfogadott 2178. számú határozatában foglalt kötelezettségek és ajánlások végrehajtásán” (URL1). Az ENSZ Kábítószer- és Bűnügyi Hivatala kiemelt feladatként kezeli 2014 óta a tagállamok támogatását a jogi rendszer erősítésében a külföldi terrorista harcosokra adott válaszok kapcsán úgy a Közel-Keleten, mint Észak-Afrikában és Délkelet-Európában. Ez a segítségnyújtás kiterjed az információcsere, a speciális nyomozási technológiák megosztására, a terrorfinanszírozás elleni fellépésre (URL2).

Annak ellenére, hogy az Európai Unió belül a biztonság, és különösen a terrorizmus elleni küzdelem hagyományosan a tagállamok hatáskörébe tartozik, az Iszlám Állam jelentette kihívások és fenyegetések miatt összehangolták a radikalizálódás megelőzésével kapcsolatos tagállami tevékenységeket, a gyanús célú utazások felderítését, a büntető igazságszolgáltatás bizonyos pontjait és az együttműködést harmadik országokkal (Bąkowski–Puccio 2016). Ezek a kezdeményezések olyan tényleges eredményekben manifesztálódtak, mint az utasnyilvántartási adatoknak a terrorcselekmények és súlyos bűncselekmények megelőzése, felderítése, kivizsgálása és üldözése céljából történő felhasználásáról szóló (EU) 2016/681 irányelve (Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/681 irányelve 2016) és a kapcsolódó szabályozások (Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/458 rendelete 2017).

A nemzetközi és nemzeti szintű törvényi lépésekkel, akciótervekkel, együttműködésekkel párhuzamosan számos elemzés született, amely segíteni próbált a döntéshozóknak megérteni és kezelni a jelenséget. Ezek mellett számos kézikönyv és útmutató készült az elmúlt években, amely egy-egy, a kérdéssel érintett szakterület számára próbálja meg összefoglalni a releváns legjobb gyakorlatokat. Ilyen például a bíróképző intézetek számára (Foreign Terrorist Fighters Manual for Judicial Training Institutes South-Eastern Europe 2019) készült útmutató vagy a Keatinge (2015) által alkotott összefoglaló mű, amely a terrorfinanszírozás irányából közelíti meg a külföldi terrorista harcosok elleni fellépést. Ugyancsak érdemes megemlíteni a nemzeti szintű elemzéseket, amelyek

egy adott ország esetében vették górcső alá a radikalizáció, a külföldi terrorista harcosok és visszatérésük kérdésének különböző nemzeti aspektusait (pl.: *Frazer–Nünlist 2015; van Zuijdwijn 2017*).

2017 decemberében a Biztonsági Tanács egyhangúan elfogadta a 2396. határozatot a konfliktusövezetektől visszatérő terrorista harcosokról (*Resolution 2396 2017*). A határozat ismét felszólítja a tagállamokat, hogy hozzanak intézkedéseket a határellenőrzés, az igazságszolgáltatás és az információmegosztás erősítésére. A dokumentumban már nemcsak a külföldi terrorista harcosok, hanem családjaik visszatérésének kérdése és az annak kapcsán felmerülő problémák is említésre kerülnek, mintegy előrevetítve a következő évek egyik legnagyobb kihívását: mi legyen a visszatérőkkel?

A terrorszervezetekhez történő csatlakozás mögött, ahogy láttuk, számos eltérő motivációt találhatunk. Ezzel szemben a visszatérők körében a hazatérési szándék vagy a hazatérés mögött viszonylag egyszerű motivációkat találunk, amelyeket az alábbi négy csoportba sorolunk (*RAN 2022*):

1. kiábrándultság a radikális ideológiából;
2. egy jobb élet iránti vágy (annak ellenére, hogy az egyén még hisz a radikális ideológiában);
3. támadás végrehajtása/toborzás és radikalizálás;
4. elfogott személy.

Az elemzők már a 2010-es évek elején figyelmeztettek, hogy el fog jönni a pillanat, amikor a társadalmaknak szembe kell nézniük a hazatérni vágyó terrorista harcosok kérdésével. Különösen aggasztó képet vetítettek előre Hegghammer kutatásai, aki az 1990 és 2010 közötti konfliktusok idegen harcosait elemezve azt találta, hogy a konfliktusövezetektől visszatérők körülbelül 10 százaléka tért vissza azzal a céllal, hogy támadást hajtsen végre (*Hegghammer 2013*). Szinte tūpontosan foglalta össze a jelenséget *Hennessy (2013)*: „Főleg az európai vezetőket és biztonsági szolgálatokat érintő probléma, hogy mi lesz azokkal, akik visszatérnek, és különösen azokkal, akik távollétük során az erőszakos szélsőségeség vagy dzsihadizmus irányába radikalizálódtak. Valószínű, hogy sokan nem térnek vissza. Ugyanilyen valószínű az is, hogy sokan visszatérnek, és nem jelentenek jelentős fenyegetést anyaországukra. Van azonban egy csekély, de reális százaléka annak, hogy egyes hazatérőknek legalább orvosi/pszichológiai támogatásra lesz szükségük. A legszélsőségesebb esetben a megkeményedett háborús veteránok lesznek, akik potenciálisan azzal a szándékkal (vagy utasítással) radikalizálódnak, hogy otthon folytassák a dzsihadot...” Ugyanakkor nemcsak a politikai vezetők és biztonsági szolgálatok számára jelent ez kihívást, hanem a társadalmak számára is. Ahogy Dezső Tamás fogalmaz (*Dezső 2019*): „Ha esetleg bűneiket megbánva visszatérnek származási országukba, vajon elhíhetjük-e, hogy békés polgári életet fognak élni, és nem

lesznek szervezői az eszme, az iszlám dzsihad újabb és újabb akcióinak.”

A visszatérés és a repatriáció azonban nem egyszerű folyamat. Az eltérő nemzeti jogszabályi környezetek nagyon eltérő visszatérési utakat és lehetőségeket tudnak eredményezni, hiszen nem mindegy, hogy az adott személy milyen cselekményekért vonható felelősségre vagy felelősségre vonható-e egyáltalán. Általános elvként jelent meg, hogy bíróság elé állítsák a külföldi harcosokat „a bűncselekmények elkövetésének bizonyítékai alapján, állampolgárságuktól függetlenül” (*CONTEST 2018: 10*). Ugyanakkor Dworkin összefoglalója alapján egyértelműen látszik, hogy „az Európai Unió kormányai továbbra is rendkívül vonakodnak hazahozni a fogvatartottakat, és ehelyett arra törekedtek, hogy a [köznel-keleti] régióban állítsák őket bíróság elé. A gyanúsítottak iraki bíróságokra [...] küldése szintén nem tűnik megoldásnak, tekintettel a tisztességtelen tárgyalásokra és a megkérdőjelezhető jogi alapokra. Az európai ISIS-támogatók visszaküldése Európába a legjobb módja annak, hogy ellenőrzés alatt maradjanak, és vád alá lehessen őket helyezni, kihallgathassák, és szükség esetén segítséget nyújthassanak nekik [a repatriotizációban]. A hazatelepítés segítené a fogolytáborokban élő európai gyermekek helyzetét is, akiket jelenleg a betegségek és a további radikalizálódás veszélye fenyeget. Az európai országoknak véget kell vetniük tagadó politikájuknak, és meg kell keresniük az első elérhető lehetőséget, hogy megkezdjék a fogva tartott ISIS-támogatók hazaszállítását Szíriából. Ez számos előnnyel jár, és lehetőségeket kínál a következőkre: (1) különbséget lehet tenni az ISIS európai támogatóinak különböző kategóriái között; (2) sor kerülhet meghatározott bűncselekményekért való felelősségük megállapítására tisztességes és jól lefolytatott tárgyalásokon keresztül; és (3) a birtokukban lévő információk felhasználásával többet tudhatnak meg az ISIS-ről.” (*Dworkin 2019*) Azonban Dworkin összefoglalója bármennyire is pontos, nem teljesen lehet egyetérteni azzal az indoklással, hogy „a visszatérők által jelentett potenciális fenyegetés és a büntetőeljárás során felmerülő nehézségek eltűntek” (*Dworkin 2019*). Megfelelő re-integrációs rendszerek nélkül fennáll a veszélye, hogy olyanok kerülnek hazatelepítésre, akik támadások elkövetését vagy sérülékeny csoportok radikalizálását tervezik. Ehhez pedig a tapasztalatok és a készségek széles választéka áll rendelkezésükre, amely hatalmas kihívást jelent (*The Foreign Fighters Phenomenon and Related Security Trends in the Middle East 2019*).

Néhányan a legfontosabb pontnak a hazatelepítést követő büntetőeljárások lebonyolítását tekintik, és a re-integráció kérdéseit és kihívásait némileg elnagyoltan kezelik. Ugyanakkor a visszatérők problémája nem ér véget a bírósági folyamattal, hanem évekre, évtizedekre feladatot szab a biztonsági szektor és szinte az egész társadalom számára (*Rigotti–Barboza 2021*).

Válaszok a visszatérő terrorista harcosok és családjaik jelentette kihívásokra

A visszatérő terrorista harcosok, a visszatérő nem harcolók (nők, gyerekek) jelenségének kezelése egy komplex és összetett feladat. A felmerülő félelmek között szerepel (1) a helyi és belföldi terrorizmus erősödése, (2) a radikalizáció erősödése, (3) a börtönradikalizáció erősödése, (4) a rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervezetrendszer leterhelődése, (5) a társadalom szubjektív biztonságérzetének romlása. Ezeknek a félelmeknek csak egy részére nyújtanak megoldást az olyan globális kezdeményezések, mint a határellenőrzés vagy a tagállamok közötti fokozott információcsere.

A 2014-ben elfogadott *Hague – Marrakech Memorandum (2014)* négy területen fogalmaz meg számos ajánlást az idegen harcosokra vonatkozóan. A negyedik pont foglalkozik részletesen a visszatérést követő teendőkkal, amely között az alábbi javaslatokat találjuk:

1. a visszatérők észlelésére irányuló információs rendszer kiépítése;
2. bizonyítékokon alapuló, egyéni kockázatértékelési keretrendszerek felépítése és használata;
3. a nyomozások és büntetőeljárások rendszerének megerősítése, jobb információmegosztás és bizonyítékgyűjtés;
4. felkészülés az esetlegesen elkövetett terrorcselekményekre;
5. reintegrációs programok életre hívása.

A RAN Hálózat 2022-ben jelentette meg a *Válaszok a visszatérő terrorista harcosok és családjaik jelentette kihívásokra (RAN 2022)* című útmutatójának második kiadását, amely végigvezeti az olvasót a jelenség bemutatásán és annak kezelési lehetőségein az elmélet és a már meglévő legjobb gyakorlatok szintetizálása által. Külön foglalkozik a bírósági eljárásban elítéltekkel, illetve azokkal, akik nem kerülnek bírósági felelősségre vonásra. Eltérő repatriációs folyamatot vázol fel a férfiak és a nők esetében. Fontos kiemelni, hogy az útmutató nagy hangsúlyt fektet a visszatérő gyerekek kezelésére.

Az útmutató által felvázolt megoldási lehetőségek között olyan pontok kerülnek felsorolásra és kifejtésre, mint (1) a visszafogadó család felkészítése, támogatása; (2) a folyamatos mentorálás/tanácsadás; (3) mentálhigiénás tréningek (PTSD); (4) beilleszkedési gyakorlatok; (5) gyerek specifikus programok (oktatás); (6) genderspecifikus programok; (7) börtön-deradikalizációs programok; (8) kommunikáció a helyi közösség felé; (9) kommunikáció a többségi társadalom felé. A felsorolt pontok alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy ez alapvetően állami feladat, de a társadalom minden szektorának együtt kell működnie a siker érdekében.

Az elmúlt években a visszatérőkkel kapcsolatos politikák és megoldási módszerok számos eltérést mutatnak. Az egyik legérdekesebb példa Koszovó, amely 2019 áprilisában 110 állampolgárt szállított haza, köztük férfiakat, nőket és gyerekeket. A koszovói modell lényege, hogy a

visszatelepítést elsősorban a nőekkel kezdik, és megpróbálják az egyéni érintettséget a lehető legalaposabban kivizsgálni. A helyi nemzetbiztonsági szervek megpróbálnak felkészülni azokra az esetekre, amikor a visszatérők terrorcselekmény elkövetését tervezik. Annak ellenére, hogy a koszovói szociális intézményrendszer számos hiánysággal küzd – különösen összehasonlítva a nyugat-európai országokkal –, összességében sikeresnek mondható az általuk alkalmazott stratégia (*Avdimetaj–Coleman 2020*). A Koszovó által alkalmazott intézkedések számos ponton egy az egyben megegyeznek a RAN által felvázolt megoldási javaslatokkal (*RAN 2022*), így lakmuszpapírként szolgálhatnak más országok számára is.

Ezen a ponton ki kell tekintenünk az ukrán–orosz háború eseményeire, amely két ponton kapcsolódik szorosan a visszatérő harcosok kérdéséhez. Egyrészt az elmúlt évtizedben az idegen harcosok megnevezés összeforrt az idegen terrorista harcosokkal, amely számos dilemmát vet fel a külföldi önkéntesekkel/külföldi harcosokkal szembeni bánásmód kapcsán. Azaz úgy fogják kezelni őket, hogy vonatkoznak rájuk a megfelelő nemzetközi jogszabályok, vagy úgy, mint a külföldi terrorista harcosokat? (*Mehra–Thorley 2022*) Ez egyelőre egy nyitott kérdés, de azzal biztosan számolnunk kell, hogy az ukrán erőkhöz csatlakozó idegen harcosok is előbb-utóbb vissza akarnak térni anyaországukba, és az elszennvedett traumák, a tapasztalatok miatt (re)integrációjuk a társadalomba szintén feladatokat fog jelenteni. Tehát a visszatérő harcosok kérdésköre nem korlátozódik csak az Iszlám Államhoz csatlakozókra, hanem várhatóan a következő évtizedek egyik kurrens biztonsági kérdésköre lesz.

Összegzés

Alapvetően az erőszakos szélsőségesség észlelése és a folyamat megállítása érdekében végrehajtott beavatkozás a társadalmi jelzőrendszerek alapfeladata. Ugyanakkor alkalmasak a toborzás megelőzésére, észlelésére, de ehhez már önmagukban nem elegendők, hanem szorosan együtt kell működniük a nemzeti felderítő és elhárító szervekkel. Az erőszakos radikalizáció magasabb szintjén, amely például komolyabb támadások tervezését és végrehajtását vagy radikalizálódott személyek külföldre utazását jelenti, a társadalmi jelzőrendszer alkalmazhatósága erősen korlátozott. Azonban a visszatérők esetében ismét komolyan lehet és kell is építeni az ilyen rendszerekre. Összességében elmondhatjuk, hogy a radikalizáció útjára lépő személyek esetében a társadalmi jelzőrendszerek legfontosabb feladata a folyamat elején, illetve a folyamat végén, a deradikalizációs folyamat során van.

Részletesen vizsgáltuk fentebb a radikalizáció jelenségét, a visszatérő terrorista harcosok kérdéskörét, és kirajzolódott, hogy hihetetlenül összetett kérdéskörrel van dolgunk. Annak érdekében, hogy a jövőben ne fordulhasson elő olyan mértékű csatlakozási hullám, mint az

Iszlám Állam idején, erősíteni kell a jelzőrendszereket. Javítani kell a sérülékeny csoportok megtalálásának pontosságát és fejleszteni kell az eszközöket ezek védelmére. A folyamatban lévő és jövőbeni visszatérők kérdésének megoldására szükség van átfogó reintegrációs programok kidolgozására, amelyre már most számos kezdeményezést találunk Európában (pl.: Denmark's Aarhus Programme, Germany's Violence Prevention Network). Ezeket a programokat fejleszteni és lehetőség szerint integrálni kell a társadalmi jelzőrendszerekbe.

A jelzőrendszerek alkalmasak arra, hogy a deradikalizációval és repatriálással kapcsolatos funkcióik megerősödjenek és hatékonyan működhessenek. Egy megnövekedett funkcióval rendelkező jelzőrendszernek folyamatosan monitoroznia és hasznosítania kell a nemzetközi példákat, érdemes ezeket nemzetközi szinten összehangolni és az információkat megosztani. Összességében a visszatérő terrorista harcosok által generált biztonsági kihívás megfelelő kezelése érdekében el kell mozdulnunk a multy agency jellegű fellépés irányába. Ehhez pedig szükséges, hogy a hagyományos jelzőrendszerek modelljétől elmozduljunk az új típusú, komplex társadalmi jelző-, deradikalizációs és reintegrációs rendszerek felé.

Irodalomjegyzék

- A/RES/44/34 (1989) <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/arms-a-res-44-34.php> [Letöltve: 2022. 11. 05.]
- Action Plan Against Radicalisation and Violent Extremism (2016) <https://rm.coe.int/action-plan-norway-nov-2016/16806bdb50> [Letöltve: 2022. 11. 05.]
- Avdimetaj, T., & Coleman, J. (2020) What EU Member States can learn from Kosovo's experience in repatriating former foreign fighters and their families. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-06/Policy_Brief_Kosovo_experience_repatriating_former_foreign_fighters_May_2020.pdf [Letöltve: 2022. 11. 05.]
- Baker, J. (2023) Introducing... The Shamima Begum Story. <https://podcasts.apple.com/gb/podcast/introducing-the-shamima-begum-story/id1540251892?i=1000592264085> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Bąkowski, P., & Puccio, L. (2016) Foreign fighters – Member State responses and EU action. European Parliament Briefing. <https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-579080-Foreign-fighters-rev-FINAL.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Barrett, R., McFadden R., Skinner P. M., & Ghosh L. (2014) Foreign fighters in Syria. <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/05/TSG-Foreign-Fighters-in-Syria-Final-with-cover-rebrand-031317.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Benmelech, E., & Klor, E. F. (2017) What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS? <https://scholars.huji.ac.il/sites/default/files/eklor/files/w22190.pdf> [Letöltve: 2022. 11. 05.]
- CONTEST – The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism (2018) https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/716907/140618_CCS207_CCS0218929798-1_CONTEST_3.0_WEB.pdf [Letöltve: 2022. 11. 05.]
- Dawson, L. L. (2021) A Comparative Analysis of the Data on Western Foreign Fighters in Syria and Iraq: Who Went and Why? <https://www.icct.nl/publication/comparative-analysis-data-western-foreign-fighters-syria-and-iraq-who-went-and-why> [Letöltve: 2013. 07. 17.]
- Desistance and Disengagement Programme (2016) <http://www.hampshirepreventboard.org.uk/wp-content/uploads/2016/05/Desistance-and-Disengagement-Programme-Factsheet.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Dezső T. (2019) Idegen (terrorista) harcosok az Iszlám Állam sorában. https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/11/foreign_fighters_idegen_harcosok_dezso_tamas_1_v.pdf [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Donnelly, M. G., Sanderson T. M., & Fellman, Z. (2017) Foreign Fighters in History. https://www.jstor.org/stable/pdf/res-rep23304.pdf?refreqid=excelsior%3Afc418a7524ee44265ad637fde5c6ee&ab_segments=&origin=&acceptTC=1 [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Dworkin, A. (2019) Beyond good and evil: Why Europe should bring ISIS foreign fighters home. <https://ecfr.eu/publication/beyond-good-and-evil-why-europe-should-bring-isis-foreign-fighters-home/> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/681 irányelve (2016. április 27.) az utas-nyilvántartási adatállománynak (PNR) a terrorista bűncselekmények és súlyos bűncselekmények megelőzése, felderítése, nyomozása és a védeljárás lefolytatása érdekében történő felhasználásáról (2016) <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/681/oj?locale=hu> [Letöltve: 2022. 11. 05.]
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/458 rendelete (2017. március 15.) az (EU) 2016/399 rendeletnek a külső határokon a releváns adatbázisok lekérdezésével végzett ellenőrzések megerősítése tekintetében történő módosításáról (2017) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32017R0458> [Letöltve: 2022. 11. 05.]
- Final report of the task force on combating terrorist and foreign fighter travel. – Committee on Homeland Security. House of Representatives (2015) <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-114HPRT97200/pdf/CPRT-114HPRT97200.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Frazer, O., & Nünlist, C. (2015) The Concept of Countering Violent Extremism. CSS Analyses in Security Policy. CSS ETH Zürich. Vol. 183. <https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/118193/1/eth-49400-01.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- GCTF (2014) The Hague – Marrakech Memorandum. https://www.thegctf.org/documents/10162/140201/14Sept19_The+Hague-Marrakech+FTF+Memorandum.pdf [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- General Assembly of the United Nations (1994) Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism. <http://www.un-documents.net/a49r60.htm> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Hedayah (2016) Guidelines and Good Practices for Developing National CVE Strategies – Útmutató és példák az erőszakos extrémizmus elleni küzdelemről szóló nemzeti stratégiákhoz. <https://hedayah.com/app/uploads/2021/09/File-1792016192156.pdf> [Letöltve: 2023. 02. 03.]
- Hegghammer, T. (2013) Should I Stay or Should I Go? Explaining Variation in Western Jihadists. Choice between Domestic and Foreign Fighting. *American Political Science Review*, Vol. 107. No. 1. pp. 1–15.
- Hennessy, O. (2014) The Return of Europe's Foreign Fighters. <https://icct.nl/publication/the-return-of-europes-foreign-fighters/> [Letöltve: 2023. 02. 03.]
- Keatinge, T. (2015) Identifying foreign terrorist fighters. The Role of Public-Private Partnership, Information Sharing and Financial Intelligence. <https://www.icct.nl/publication/identifying-foreign-terrorist-fighters-role-public-private-partnership-information> [Letöltve: 2023. 02. 03.]
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M., Gunaratna, R. (2014) The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Political Psychology*, Vol. 35. Issue S5. pp. 69–93. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/pops.12163> [Letöltve: 2023. 01. 15.]

- Krumwiede, H. W. (2005) Ursachen des Terrorismus. In: Waldmann, P. (ed.) *Determinanten des Terrorismus*. pp. 29–84. Weilerswist: Velbrück Wiss
- Machiavelli, N. (1532) A fejedelem. <https://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm> [Letöltve: 2023. 01. 19.]
- Malet, D. (2013) A History of Foreign Fighters. In: *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civic Conflicts*. pp. 33–57. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199939459.003.0003>
- Mehra, T., & Thorley, A. (2022) Foreign Fighters, Foreign Volunteers and Mercenaries in the Ukrainian Armed Conflict. Perspective. <https://icct.nl/publication/foreign-fighters-volunteers-mercenaries-in-ukraine/> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Official Statistics - Individuals referred to and supported through the Prevent Programme (2021) <https://www.gov.uk/government/statistics/individuals-referred-to-and-supported-through-the-prevent-programme-april-2020-to-march-2021/individuals-referred-to-and-supported-through-the-prevent-programme-england-and-wales-april-2020-to-march-2021#demographics> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Oxford Dictionary. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/terrorism?q=terrorism> [Letöltve: 2023. 02. 01.]
- Preventing and countering extremism and radicalisation – National Action Plan – October 2016.
- Prevent strategy (2011) https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97976/prevent-strategy-review.pdf [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Rapoport, D. C. (2022) *Waves of Global Terrorism: From 1879 to the Present*. Columbia University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7312/rapo13302> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Radicalisation Awareness Network. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran_en [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Ragab, E. (2018) Returning Foreign Terrorists: What Type of Security Challenges Are They Posing? *IEMed – Mediterranean Yearbook, 2021*. <https://www.iemed.org/publication/returning-foreign-terrorists-what-type-of-security-challenges-are-they-posing/> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- RAN (2022) *Manual for Responses to returning foreign terrorist fighters and their families (2nd ed.) 2022*. https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/manual-responses-returning-foreign-terrorist-fighters-and-their-families-2nd-edition-2022_en [Letöltve: 2022. 12. 14.]
- Rémai D. (2020a) A társadalmi jelzőrendszerek szerepe a radikalizáció korai felismerésében. *Arc és Álarc, Vol. IV. No. 1*. pp. 185–218. https://www.hamvasintezet.hu/wp-content/uploads/2020/05/HAMVAS_2020_1-jav%C3%ADtott.pdf [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Rémai D. (2020b) Egy majdnem tökéletes társadalmi jelzőrendszer? *Arc és Álarc, Vol. IV. No. 2*. pp. 189–220. https://www.hamvasintezet.hu/wp-content/uploads/2020/12/HAMVAS_2020_2.pdf [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Resolution 2178 (2014) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/547/98/PDF/N1454798.pdf?OpenElement> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Resolution 2396 (2017) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/460/25/PDF/N1746025.pdf?OpenElement> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Rigotti, C., & Barboza J. Z. (2021) Unfolding the case of returnees: How the European Union and its member States are addressing the return of foreign fighters and their families. *International Review of the Red Cross, Vol. 103, No. 916–917*. pp. 681–703. Counterterrorism, sanctions and war. <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2022-02/unfolding-the-case-of-returnees-eu-and-member-states-return-of-foreign-fighters-916.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Schmid, A. P. (2013) *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. *Terrorism and Counter-Terrorism Studies, Vol. 4. No. 2*. https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013_2.pdf [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Schmid, A. P. (2015) *Foreign (Terrorist) Fighter Estimates: Conceptual and Data Issues*. The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague 6, No. 4. <https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/ICCT-Schmid-Foreign-Terrorist-Fighter-Estimates-Conceptual-and-Data-Issues-October20152.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Smith, M. (2012) *Securing our Future: A Decade of Counter-terrorism Strategies*. *UN Chronicle, Vol. 48. Issue 2*. pp. 14–17. <https://www.un.org/en/chronicle/article/securing-our-future-decade-counter-terrorism-strategies> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- The Foreign Fighters Phenomenon and Related Security Trends in the Middle East. – Workshop Summary (2016) <https://www.canada.ca/en/security-intelligence-service/corporate/publications/the-foreign-fighters-phenomenon-and-related-security-trends-in-the-middle-east.html#toc5> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Új magyar etimológiai szótár – radikalizáció. <https://uesz.nytud.hu/index.html> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- UNODC – „Radicalization” and „violent extremism”. <https://www.unodc.org/e4j/zh/terrorism/module-2/key-issues/radicalization-violent-extremism.html> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- UNODC – Foreign Terrorist Fighters. <https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/foreign-terrorist-fighters.html> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- UNODC – Foreign Terrorist Fighters Manual for Judicial Training Institutes South-Eastern Europe. (2019) Updated Edition. https://www.unodc.org/pdf/terrorism/FTFs_manual_final_version_09.04.2021_ENG.pdf [Letöltve: 2022. 11. 15.]
- van Zuijdewijn, J. D. R. (2017) *The Foreign Fighter Phenomenon: Case Study of the Netherlands*. In: *Not Only Syria? The Phenomenon of Foreign Fighters in a Comparative Perspective*. pp. 1–11. https://www.researchgate.net/publication/317232353_The_Foreign_Fighter_Phenomenon_Case_Study_of_the_Netherlands [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- Veldhuis, T., & Staun J. (2009) *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. The Hague: Clingendael. https://www.diis.dk/files/media/publications/import/islamist_radicalisation.veldhuis_and_staun.pdf [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- Week, D. (2021) *Lessons Learned from U.K. Efforts to Deradicalize Terror Offenders*. *CTCT Sentinel, Vol. 14. Issue 3*. pp. 33–41. <https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2021/03/CTC-SENTINEL-032021.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- URL1: GC weboldal. <https://theglobalcoalition.org/en/mission/#preventing-the-movement-of-foreign-fighters> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- URL2: UNODC weboldal. <https://www.unodc.org/unodc/index.html> [Letöltve: 2023. 01. 05.]
- URL3: GCTF – Global Counter-Terrorism Forum. <https://www.thegctf.org/> [Letöltve: 2023. 01. 15.]
- URL4: National Strategy on Countering Radicalization to Violence. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-strtg-cntrng-rdclzn-vlnc/ntnl-strtg-cntrng-rdclzn-vlnc-en.pdf> [Letöltve: 2023. 01. 15.]

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)